

РОЗДІЛ 5. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ У ПОЛЬСЬКИХ ТАТРАХ ТА УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТАХ

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL TOURISM IN THE POLISH TATRAS AND THE UKRAINIAN CARPATHIANS

УДК 330.15:477.84

DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastuct60-26>

Монастирський В.Р.

к.г.н., доцент, доцент кафедри туризму
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Бордун О.Ю.

к.г.н., доцент, доцент кафедри туризму
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Манько А.М.

к.г.н., доцент, доцент кафедри туризму
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Monastyrskyy Volodymyr

Ivan Franko National University of Lviv

Bordun Oresta

Ivan Franko National University of Lviv

Manko Andriy

Ivan Franko National University of Lviv

У статті розглянуто питання розвитку екологічного туризму в Польських Татрах і Українських Карпатах. Екологічний туризм у міжнародній туристичній індустрії з огляду на сучасну (2019–2021 рр.) епідеміологічну ситуацію стрімко розвивається і починає посідати вагоме місце на світовому ринку туризму. Особлива увага приділяється національним природним паркам Українських Карпат і Польських Татр як основі для розвитку екологічного туризму й збереження природного довкілля. Проведено дослідження територіальної і функціональної організації туристичної діяльності в Польських Татрах і Українських Карпатах з позиції освоєння території, туристичних маршрутів і особливо правового забезпечення. Досліджено, що в Україні негативно впливають на природу Карпат стихійні (нелегалізовані) нові види рекреаційних послуг, зокрема катання на джипах, квадроциклах та мотоциклах. Запропоновано способи мінімізації негативного впливу на природне середовище Українських Карпат на основі використання іноземного досвіду.

Ключові слова: Українські Карпати, Польські Татри, туристичний бізнес, сталий розвиток, екотуризм, екологічний туризм, туристичні маршрути.

В статье рассмотрены вопросы развития экологического туризма в Польских Татрах и Украинских Карпатах. Экологический туризм в международной туристической индустрии с учетом современной (2019–2021 гг.) эпидемиологической ситуации стремительно развивается и начинает занимать важное место на мировом рынке туризма. Особое внимание уделяется национальным природным паркам Украинских Карпат и Польских Татр как основе для развития экологического туризма и сохранения природной среды. Проведено исследование территориальной и функциональной организации туристической деятельности в Польских Татрах и Украинских Карпатах с позиции освоения территории, туристических маршрутов и особенно правового обеспечения. Доказано, что в Украине негативно влияют на природу Карпат стихийные (нелегализованные) новые виды рекреационных услуг, в частности катание на джипах, квадроциклах и мотоциклах. Предложены способы минимизации негативного воздействия на природную среду Украинских Карпат на основе использования иностранного опыта.

Ключевые слова: Украинские Карпаты, Польские Татры, туристический бизнес, устойчивое развитие, экотуризм, экологический туризм, туристические маршруты.

The article discusses the development of ecological tourism in the Polish Tatras and the Ukrainian Carpathians. Eco-tourism in the international tourism industry is developing rapidly and starts taking an important place in the world tourism market. According to scientists and experts in this field - eco-tourism is going to be developed fast without slowing down. Such trends have a positive impact on the economic development of countries and saving natural tourist resources. Particular attention is paid to the national nature parks of the Ukrainian Carpathians and Polish Tatras. They form the basis for the growth of ecological tourism and preservation of natural environment. The research of the territorial and functional organization of tourist activities in the Polish Tatras was made from the standpoint of development of the territory, tourist routes and especially legal support. It is noted that ecological tourism is allowed in nature reserves in Poland, but there are very strict restrictions. In particular, it is forbidden to use auto-moto transport, set up tents, set fires, pick berries and mushrooms, etc. Nature reserves employees pay special attention for tourists to obey the rules and their proper behavior. In case of breaking rules, tourists are immediately punished with large administrative penalty. The current condition of mountain ecological tourism in the Ukrainian Carpathians is also learned. Comparing to ecotourism in the Republic of Poland, where everything is regulated and controlled, in Ukraine the recreational load increases every year. The nature of the Carpathians is negatively affected by illegal new types of recreational services, including jeeps, ATVs and motorcycles. In addition, there is a permissive atmosphere in the Ukrainian mountains. Tourists can set up tents and campfires, swim in mountain lakes and much more almost anywhere. All this will lead to destruction of the Ukrainian Carpathians. This situation is making scientists, environmentalists, public and people of tourism industry of Ukraine to be on guard. Under such conditions, the gene pool and the attraction of mountain areas are going to be lost. There are proposed methods based on the use of foreign experience to minimize the negative impact on the natural environment of the Ukrainian Carpathians.

Key words: Ukrainian Carpathians, Polish Tatras, tourist business, sustainable development, ecotourism, ecological tourism, tourist routes.

Постановка проблеми. Туристичний ринок в Україні поступово розвивається, навіть незважаючи на сучасну (2019–2021 рр.) епідеміологічну ситуацію, хоча не характеризується стабільним зростанням. Це пов'язано з цілою низкою факторів, з якими стикнулася туристична індустрія України.

Туризм у країні позиціонується як пріоритетна галузь економіки, що відіграє важливу роль у суспільному житті українців, а держава бере на себе зобов'язання всебічно позитивно впливати на цю сферу. Проте фахівці туристичної галузі стверджують, що великий за обсягами туристичний потенціал, як історико-культурний, так і природний,

використовується недостатньо раціонально. Економічна ефективність від туристичної діяльності, зокрема внутрішнього туризму, не приносить очікуваного результату, який планується як на регіональному, так і на державному рівнях.

Зокрема, це стосується гірського екологічного туризму в Українських Карпатах, оскільки сформовані сьогодні тенденції провадження різних видів туризму суперечать європейським правилам. В Україні необхідно створити сучасну туристичну політику за світовими стандартами, беручи до уваги досвід наших європейських сусідів, зокрема Польщі, Словаччини, Чехії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Українські і закордонні вчені систематично проводять наукові дослідження з найбільш актуальних напрямів щодо розвитку природоохоронної справи й гірського екологічного туризму. Зокрема, науковими дослідженнями природоохоронної справи у Татрах і Українських Карпатах займалися С. Стойко, Е. Гадач, Т. Шимон, С. Михалик М. Лехович, Ф. Гамор. Дослідження перспективи розвитку туризму в Українських Карпатах достатньо широко висвітлено у наукових працях В. Кравціва, Ю. Зінька, М. Вачевського, Й. Гілецького, П. Жука, Ф. Мазура. Польські вчені А. Kowalczyk, S. Kulczyk, M. Durydiwka, Z. Burska, M. Derek, K. Duda-Gromada, M. Jarzębowska, M. Kowalczyk, A. Kurkowska, W. Lewandowski досліджують сталий туризм і популяризують екотуризм на своїй Батьківщині.

Постановка завдання. Мета публікації полягає в тому, щоби привернути увагу до сучасного стану гірського екологічного туризму в Українських Карпатах; перейняти досвід та інноваційні підходи до ведення туристичного бізнесу нашими сусідами в Польських Татрах. Такі дослідження перш за все потрібні для того, щоб визначити напрями й пріоритети подальшого розвитку та модернізації сучасного туристичного бізнесу у Карпатському регіоні України. Також вони можуть бути корисні для керівництва національних парків, владних структур, профільного керівництва індустрією туризму, туристичних підприємств та органів місцевого самоврядування.

Нашим завданням є дослідження територіальної організації туристичної діяльності в Українських Карпатах і Польських Татрах з позиції освоєння території, туристичних маршрутів і стежок, правового забезпечення. Для вирішення поставленої мети нами проведено польові спостереження у горах, зроблено аналіз територіальних і функціональних особливостей природних ресурсів, наявної інфраструктури та туристичних потоків.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Карпати характеризуються середньовисотним рельєфом, теплим помірно континентальним

кліматом, що робить їх доступними й надзвичайно привабливими для туристів. Академік Ф. Гамор дуже вдало й чітко охарактеризував ці гори: «Карпатська гірська система розташована в центрі Європи і належить до північної гілки Альпійського складчастого поясу. Дуга Карпатських гір загальною протяжністю 1 500 кілометрів перетинає територію Румунії, України, Польщі, Словаччини, Чехії, Угорщини і сягає аж Сербії та Чорногорії. У ній виділяють три основні частини – Західні, Східні та Південні Карпати. Найвища вершина Карпат – гора Герлаховскі Шит (2 655 м) – знаходиться у Татрах на території Словаччини» [3].

Україна завдяки географічному положенню має значні гірські рекреаційні ресурси у Карпатах. Гірські масиви Українських Карпат входять до гірської системи Східних Карпат. Вони поділяються на Зовнішні і Внутрішні Східні Карпати та знаходяться на Заході України. Загальна довжина від витоків річки Сян до верхів'я річки Сучава становить 270 км, а ширина – понад 100 км. Українські Карпати частково охоплюють територію чотирьох областей, а саме Івано-Франківської, Львівської, Закарпатської та Чернівецької. Окрім гір, до складу гірської провінції Українських Карпат входять Передкарпатська височина та Закарпатська низовина. Разом із горами вони становлять близько 6% площі України, а самі гори – 4%. Проте функціонально-територіальне використання Українських Карпат у туризмі значною мірою відрізняється від аналогічних географічних об'єктів європейських країн, зокрема від Польських Татр.

Польські Татри також займають значну площу щодо загальної території країни. Як зазначає С. Стойко, «Польські Карпати займають близько 7% території країни і охоплюють північні мегасхили Західних та частково Східних Карпат. Це найбільш масивна та піднесена частина Карпатської гірської системи, яка включає оригінальні у геолого-геоморфологічному та біогеографічному відношеннях Татранські, Баб'є-Гурські, Пієнінські та Бещадські гори. Природні та слабо окультурені екосистеми, що збереглися у цих горах на значній площі, мають велике народногосподарське і природоохоронне значення, тому згадані гірські масиви здавна привертати увагу природодослідників різних профілів» [3].

У XXI столітті, крім природоохоронного і народногосподарського значення, активізувалось рекреаційне освоєння гірських територій. Разом із природоохоронними дослідженнями польськими вченими вивчаються гори Татри щодо відпочинку і рекреації. Отже, для розвитку туризму у Польських Татрах з'явилися широкі можливості на науковому й державному рівнях. Вирішуються актуальні питання розбудови туристичної інфраструктури, що не завдає шкоди цінним природним екосистемам.

Слід зазначити, що поляки завжди дуже делікатно і шанобливо ставились до збереження біорізноманіття своїх гір. На початку 80-х рр. XX століття у Польських Татрах вже функціонувало п'ять національних парків. Це Баб'є-Гурський, Татранський, Горчанський і Пієнінський, розташовані в Західних Карпатах, і Бещадський, розташований у Східних Карпатах. Територіально вони невеликі, адже загальна їх площа становить 37 434 га, однак вони відіграють важливу екологічну роль у збереженні біогеографічної різноманітності Польських Карпат [3]. Сьогодні таких територій стало значно більше в Польщі, також збільшилися пропозиції щодо відвідування цих гірських масивів.

Як і в Польщі, в Українських Карпатах перший національний парк був створений у 1980 р., а саме Карпатський національний парк. Пізніше з'явилися «Синевир» (1989 р.), Вижницький (1995 р.), «Сколівські Бескиди» (1999 р.), Ужанський (1999 р.), «Гуцульщина» (2004 р.), Верховинський (2010 р.), Бойківщина (2019 р.) тощо. Слід зазначити, що, крім національних парків, до природно-заповідного фонду України належать природні території та об'єкти, зокрема природні заповідники, біосферні заповідники, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища [1].

В Україні ставлення до Карпатського біорізноманіття дещо різнилось і різниться сьогодні порівняно з Польщею. Українські вчені-екологи ще у 80–90-х рр. XX століття наголошували на бережливому ставленні до лісів. Звертають увагу сьогодні на високі темпи знищення лісу в Україні загалом і в Карпатах зокрема. Ситуація погіршується через нелегальну вирубку лісу. Щоби зупинити порушників, на їхню думку, слід запровадити значно жорсткіші покарання.

Така ситуація дуже насторожує працівників туристичної індустрії України, оскільки втрачаються генофонд і привабливість гірських територій. Всі природно-заповідні гірські масиви Карпат перш за все призначені для збереження й відновлення корінної флори і фауни. Як зазначається в Законі України «Про природно-заповідний фонд України», «він визначає правові основи організації, охорони, ефективного використання природно-заповідного фонду України, відтворення його природних комплексів та об'єктів» [1]. Тільки за дотримання цих первинних умов можливий розвиток екотуризму.

Щороку Українські Карпати відвідує велика кількість українських та іноземних туристів. Карпати стають все більш популярним місцем відпочинку, зокрема сьогодні, коли існують окремі обмеження, що пов'язані з поширенням коронавірусної інфекції. Сприятливі природно-кліматичні умови, багате біорізноманіття та цікава історико-культурна спад-

щина Українських Карпат створюють можливості для багатьох видів туризму.

Одним із найпривабливіших регіонів Польщі є гори Татри. Вони є найбільш високим гірським хребтом гірського масиву і найбільш імпазантними, гострі вершини яких круто піднімаються над Ліптовою, Попрадскою та Спішською улоговинами [2].

Хребет Татр розташований у Карпатському ланцюзі, тут проходить Великий Європейський вододіл, який є кордоном між водозборами двох морів, а саме Балтійського та Чорного. Польська частина Татр поділена на дві частини, такі як вищі Високі Татри та трохи нижчі Західні Татри.

Гірські масиви Татр на території Польщі завжди приваблювали подорожуючих. Як стверджує Z. Kulczyski, початки національного туризму польські автори виводять ще із Середньовіччя, а саме XVI–XVII століть, з мандрівок своїх королів і гетьманів у Татри, видання перших польських путівників по Риму і Варшаві (1614, 1648 рр.). Організований, або масовий, туризм у Польщі почався, як і в більшості європейських країн, у XIX столітті. Його становлення спричинили соціально-економічний розвиток польських земель у складі Австро-Угорщини і Польщі, поява мережі залізничних шляхів, таких як Вроцлав – Олава (1842 р.), Варшава – Скерневіце (1845 р.), Вроцлав – Берлін (1846 р.), Мнеловіци – Освенцім – Краків (1847 р.), Краків – Відень (1856 р.), Краків – Перемишль – Львів (1861 р.). Як бачимо, залізниці досить щільно покрили південний підгірський район [13, с. 11].

Сьогодні гори Татри відвідує велика кількість туристів. Тут більше 300 км простих і складних, добре промаркованих, туристичних маршрутів, різноманітних за складністю. Окремі маршрути проходять через долини, інші ведуть до високих, скелястих і важкодоступних вершин. Стежки дуже добре позначені і підготовлені. Так, у більш складних місцях є страхівка (зазвичай це ланцюги), на крутій місцевості кам'яні сходинки полегшують сходження.

Зараз коротко охарактеризуємо окремі головні особливості екотуризму у Польських Татрах. З огляду на те, що найпривабливіші ресурси і об'єкти переважно знаходяться в заповідниках, діють дуже жорсткі обмеження. Туристам заборонено ставити намети на природно-заповідних територіях. На туристичних картах є лише декілька місць, де можна ставити намети, але користуватись ними можуть виключно члени асоціації PZA (Польська Асоціація Альпінізму) і особи, котрі належать до федерацій UIAA (Міжнародна Федерація Асоціацій Альпінізму), або незалежні альпіністи.

Для всіх інших туристів у Польських Татрах зведені туристичні притулки – схрони, що приймають мандрівників цілорічно незалежно від погодних

умов. Ці заклади знаходяться на туристичних стежках і цікавих природних об'єктах. У притулках доступні гаряча вода, душі/туалети, сушильні кімнати. Можна спати у спальнику або взяти постільну білизну за додаткову плату. Тихий час у притулках розпочинається о 22:00 й триває до 06:00.

Наступною важливою особливістю є те, що розводити вогонь на територіях заповідників і національних парків та готувати їжу суворо заборонено. Порушенням вважається навіть паління цигарок. У лісі заборонено збирати ягоди й гриби. Окремі гірські озера в Польських Татрах обгороджені попереджуючою стрічкою, яка перешкоджає доступу до самого озера. Порушення меж доступу до озера або купання в ньому карається адміністративним штрафом у розмірі 1 000 злотих (7 000 грн.).

Всі туристичні дороги й стежки добре промарковані, мають належне покриття, але проїзд автотранспорту по них суворо заборонений, як і заборонено туристам рухатись довільно вибраним маршрутом. Біля доріг, у спеціально відведених місцях стоять біотуалети і лавки зі столиками для харчування й відпочинку. Працівники природо-заповідних територій особливо слідкують за дотриманням правил екологічної поведінки з боку туристів.

Екологічний туризм в Українських Карпатах дещо інший і суттєво відрізняється від екотуризму в Польщі. Часто екотуристичні ініціативи в Українських Карпатах перетворюються на різновид масового туризму [5, с. 4]. Зокрема, екоосвітні стежки (тематичні) в національних природних і регіональних ландшафтних парках часто не виконують своїх функцій, туристичні потоки тут не регульовані, деградований стан поверхні стежок створює поганий імідж для карпатського екотуризму [6, с. 448]. Бажання привабити туристів змушує «відкривати браму» на цінних природних територіях для екологічно шкідливих видів туризму, а саме автомобільного, у тому числі джипінгу, гірськолижних занять [6, с. 448].

Те, що Українські Карпати знищують суцільними рубками, уже не є новиною. Тепер до цього негативного явища додається ще і джипінг-туризм. Проводять його безпосередньо на гірських територіях Українських Карпат і дуже часто у природо-заповідних ландшафтах та по руслах невеликих річкових потоків. Найбільш популярними місцями, де постійно проводяться джип-тури з великою кількістю позашляховиків, є хребет Свидовець і Боржава. Не менш популярною є Полонина Красна, як серед українців, так і серед іноземних автотуристів. Також сьогодні зустріти позашляховик можна й на Чорногірському хребті на висоті понад 2 000 тис. метрів біля гори Петрос і Піп Іван (гори входять до складу «Карпатського» Національного парку та Біосферного заповідника).

Як зазначають І. Рожко та І. Койнова, рекреаційне навантаження щороку збільшується як

кількісно, так і якісно. З'являються нові види рекреаційних послуг, що не контролюються дирекцією національного парку і прискорюють деградаційні процеси. Так, популярним стає катання на квадроциклах та мотоциклах, що загострює екологічну ситуацію вздовж дороги на «Заросляк» та на пологих схилах Костричі і Кукуля. Наслідками є знищення трав'яного покриву та лісової підстилки, ущільнення ґрунту, посилення ерозійних процесів [8, с. 128].

Окремо можна говорити про засміченість території Українських Карпат. Найбільше залишеного сміття можна спостерігати як вздовж туристичних маршрутів, так і на визначних туристичних локаціях.

На відміну від екотуризму в Республіці Польща, в Україні, зокрема в українських горах, туристи практично будь-де можуть ставити намет і розпалювати багаття, оскільки мережа гірських притулків та інша інфраструктура практично не розвинені. Існує ціла низка інших проблем щодо цивілізованого провадження екотуризму в Українських Карпатах.

Висновки з проведеного дослідження. З правового боку основним видом туризму, що не суперечить природоохоронній діяльності, надалі в Українських Карпатах має залишатись тільки екологічний туризм. Незважаючи на окремо досягнуті результати щодо розвитку екотуризму вже сьогодні, необхідним є подальше вдосконалення інфраструктури. Не менш важливими є навчання екологічній культурі туристів і популяризація екотуризму, оскільки це головний чинник збереження природи Карпат.

На рівні місцевих, обласних і державних відомчих органів влади необхідно оцінити наявну нормативно-правову базу відповідальності за порушення законодавства в природо-заповідних і гірських територіях; створити відомчу комісію з вивчення досвіду ведення екологічного туризму у Європейських країнах і розробити проєкт для адаптування його в Україні; запозичити досвід законодавства Польщі щодо дієвого методу боротьби з порушеннями норм і правил у природо-заповідних територіях.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про природно-заповідний фонд України : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. С. 502.
2. Адамец В., Рубал Р. Высокие Татры: путеводитель / пер. В. Геймовского. Братислава : Шпорт, 1977. 253 с.
3. Гамор Ф. Чарівний край у центрі Європи. URL: <https://karpaty-slav.com/karpaty.html> (дата звернення: 03.10.2021).
4. Гілецький Й. Українські Карпати. *Пішохідні маршрути: путівник*. Львів : Ладекс, 2009. 95 с.

5. Зінко Ю., Горішевський П. Українські Карпати: екотуризм чи екотероризм? *Наукові вісті Галицької Академії*. 2009. Спецвипуск. С. 3–5.

6. Зінко Ю., Мальська М., Іваник М., Благодир С. Туризм у Карпатському регіоні: загрози для довкілля та способи сталого розвитку. *Вісник Львівського університету. Серія: Географічна*. 2014. Вип. 45. С. 443–451.

7. Лехович М. Татры и Черногора: опыт Польши и Украины в области охраны природы. *Історичний архів. Наукові студії*. 2008. Вип. 2. С. 123–128.

8. Рожко І., Койнова І. Екологічні загрози стабільності природних комплексів Чорногірського масиву Українських Карпат. *Проблеми гірського ландшафтознавства*. 2014. Вип. 1. С. 126–132.

9. Стойко С., Гадач Е., Шимон Т., Михалик С. Заповідні екосистеми Карпат. Львів : Світ, 1991. 248 с.

10. Kowalczyk A. *Turystyka zrownowazona : monografia*. Warszawa : wyd-wo Naukowe PWN, 2010. 324 s.

11. Kurek W. *Turystyka na obszarach gyrskich Europy*. Krakow : Instytut Geografii i Gospodarki Przemysłowej Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2004. 214 s.

12. Layczak A. Present morphological development of the slopes intensively exploited by skiers: case study of the northern Pilsko slope Polish western Carpathians. *Wroclaw*, 1996. 32 s.

13. Kulczycki Z. *Zarys Historii turystyki w Polsce*. Warszawa, 1977. S. 10–13.

4. Hiletskyi Y. (2009) *Ukrainski Karpaty. Pishokhidni marshruty* [Ukrainian Carpathian Mountains. Walking routes]: putivnyk. Lviv: Ladeks. (in Ukrainian)

5. Zinko Yu., Horishevskiy P. (2009) *Ukrainski Karpaty: ekoturizm chy ekoteroryzm?* [Ukrainian Carpathians: ecotourism or ecotrorism]. *Naukovi visti Halytskoi Akademii. Spets*. P. 3–5.

6. Zinko Yu., Malska M., Ivanyk M., Blahodyr S. (2014) *Turyzm u Karpatskomu rehioni: zahrozy dlia dovkillia ta sposoby staloho rozvytku* [Tourism in the Carpathian region: threats to the environment and ways of sustainable development]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Heohrafichna*, no. 45, pp. 443–451.

7. Lekhovich M. (2008) *Tatry y Chernohora: opyt Polshy y Ukrayny v oblasti okhrany pryrody* [Tatras and Montenegro: the experience of Poland and Ukraine in the field of nature protection]. *Istorychnyi arkhiv. Naukovi studii*, no. 2, pp. 123–128.

8. Rozhko I., Koinova I. (2014) *Ekolohichni zahrozy stabilnosti pryrodnykh kompleksiv Chornohirskoho masyvu Ukrainykh Karpat* [Ecological threats to the stability of natural complexes of the Montenegrin massif of the Ukrainian Carpathians]. *Problemy hirskoho landshaftoznavstva*, no. 1, pp. 126–132.

9. Stoiko S., Hadach E., Shymon T., Mykhalyk S. (1991) *Zapovidni ekosystemy Karpat* [Protected ecosystems of the Carpathians]. Lviv: Svit. (in Ukrainian)

10. Kowalczyk A. (2010) *Turystyka zrownowazona* [Sustainable tourism]. [Monografia]. Warszawa : Wyd-wo Naukowe PWN. (Polska)

11. Kurek W. (2004) *Turystyka na obszarach gyrskich Europy* [Tourism in the mountainous areas of Europe]. Krakow: Instytut Geografii i Gospodarki Przemysłowej Uniwersytetu Jagiellońskiego. (Polska)

12. Layczak A. (1996) *Present morphological development of the slopes intensively exploited by skiers: case study of the northern Pilsko slope Polish western Carpathians* (Polska)

13. Kulczycki Z. (1977) *Zarys Historii turystyki w Polsce* [An outline of the history of tourism in Poland]. Warszawa. P. 10–13.

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy. (1992) *Pro pryrodno-zapovidnyi fond Ukrainy* [Law of Ukraine. About the nature reserve fund of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, no. 34, p. 502.

2. Adamets V., Roubal R. (1977) *Vysokye Tatry* [High Tatras]: putevoditel; per. Vyktor Heimovskyi. Bratislava : Shport. (in Ukrainian)

3. Hamor F. *Charivnyi kraj u tsentri Yevropy* [A magical land in the center of Europe]. Available at: <https://karpaty-slav.com/karpaty.html> (accessed 03 October 2021).